ISSN: 1817-3764 (print)

ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 14:316:37
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-3-28-36

Ваховський Леонід Цезаревич,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри спеціальної освіти
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.
vakhovsky81@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4163-2453

ВПЛИВ ПЕДОЛОГІЇ НА РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ (20-ТІ РОКИ ХХ СТ.)

Постановка проблеми. Розвиток соціальної педагогіки в Україні на сучасному етапі відбувається насамперед з огляду на стрімкі соціально-економічні й політичні трансформації, а також виклики, зумовлені воєнним станом та зростанням кількості дітей, які потребують соціальної підтримки. Однак не менш важливим є врахування історико-педагогічних аспектів становлення та розвитку цієї наукової дисципліни та її взаємодії з суміжними науковими галузями в різні історичні періоди. Особливо цікавим хронологічним відрізком в історії соціальної педагогіки є 20-ті роки ХХ століття, які, не зважаючи на суперечливі й часто негативні наслідки тодішніх соціальних і освітніх експериментів, стали потужним імпульсом для бурхливого розвитку ідеї соціального виховання підростаючих поколінь. Одним із джерел розвитку вітчизняної соціальної педагогіки 20-х років були суміжні з нею наукові дисципліни і, перш за все, педологія й рефлексологія.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми розвитку теорії й практики соціальної педагогіки в Україні в 20-х роках ХХ століття знайшли відображення в узагальнюючих роботах з історії освіти і педагогічної думки, низці дисертаційних досліджень та статей (Л. Березівська, Л. Дуднік, Л. Ковальчук, В. Костів, В. Курило, А. Медвідь, О. Петришен, С. Поліщук, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, А. Троцко, Л. Цибулько, Л. Штефан, О. Янкович та ін.). Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що дослідники вивчали особливості й тенденції становлення та розвитку як вітчизняної педології, так і соціально-педагогічної теорії й практики, намагались визначити місце соціальної педагогіки в системі антропологічних наук. Однак проблема взаємодії педології, як особливої науки про дитину, що виникла в межах зарубіжної експериментальної педагогіки й стала надзвичайно популярною серед вітчизняних науковців досліджуваного періоду, та соціальною педагогікою у зазначений хронологічний період ще не була предметом системного вивчення й аналізу.

Мета статті – визначити напрями та наслідки впливу педології на розвиток вітчизняної соціально-педагогічної теорії й практики в 20-ті роки ХХ століття.

Методи дослідження. Поставлену мету було реалізовано за допомогою комплексу теоретичних методів дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, систематизація наукових положень, контент-аналіз. У процесі роботи з історико-педагогічними фактами використано також потенціал пізнавальних процедур пояснення та інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Слід підкреслити, що ідеї соціальної педагогіки були відомі в Україні ще на початку XX століття, однак особливої значущості вони набули в 20-х роках, коли надзвичайно загострилася необхідність активного втручання держави та громадськості у процес виховання дітей, багато з яких залишилися без родинної опіки.

Найбільш відомими представниками соціальної педагогіки як течії зарубіжної реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX ст. були французький соціолог Е. Дюркгейм (1858–1917), який наполягав на необхідності індивідуальної соціалізації дитини, німецький педагог П. Наторп (1854–1924), який вбачав мету соціальної педагогіки в дослідженні інтеграції виховних сил суспільства для підвищення культурного рівня народу (Поліщук, 2013, с. 77–78).

Праці зарубіжних учених з проблем соціальної педагогіки були відомі й популярні в Україні в досліджуваний період. Проте в 20-ті роки XX ст. вітчизняні науковці також зробили певний внесок у визначення сутнісних характеристик соціального виховання. Найбільш вагомим теоретичним доробком з соціально-педагогічної проблематики стала робота відомого українського філософа й педагога В. Зеньковського «Про соціальне виховання», у якій це явище розглядалось не просто як реакція на кризовий стан суспільства, занепад сім'ї, а як процес розвитку соціальної активності підростаючих поколінь, підготовки їх до соціальної діяльності (Ваховський, 2024, с. 9).

Українські педагоги досліджуваного періоду (П. Духно, А. Гендрихівська, В. Дурдуківський) дійшли висновку, що соціальне виховання означає не лише відкритість школи для соціуму, а й активний вплив на соціально-економічне оточення, соціально-культурні обставини, побут (Духно, 1926; Гендрихівська, 1925; Дурдуківський, 1927). І. Соколянський робив наголос на тому, що соціальне виховання ефективно може бути реалізоване, перш за все, у дитячому русі (Соколянський, 1925, с. 16).

Становлення й розвиток соціальної педагогіки, як уже зазначалося, значною мірою підтримувалося освітньою політикою держави. У липні 1920 року було ухвалено «Декларацію про соціальне виховання дітей», ключовим положенням якої стало твердження про те, що саме соціальне виховання здатне повністю розкрити природні сили та здібності дитини. Вважалось, що основною та єдиною формою соціального виховання повинна стати не школа, а дитячий будинок, завдання якого полягає в охороні дитинства. Пріоритетність цього напряму була законодавчо закріплена у «Кодексі законів про народну освіту в УСРР» (1922), затвердженому президією Всеукраїнського ЦВК, де особливу увагу приділено питанням соціального захисту дітей.

У досліджуваний період суттєвий вплив на розвиток соціально-педагогічної теорії та практики справляла педологія. В Україні в 1920-ті роки особливої популярності набув її рефлексологічний напрям, і навіть терміни «рефлексологія» й «педологія» у той час нерідко вживалися як синоніми (О. Сухомлинська). Прихильниками рефлексологічного підходу виступали провідні українські науковці О. Залужний, А. Володимирський, В. Протопопов, І. Соколянський та інші. Про поширеність цього напряму свідчить також видання впродовж 1925–1932 років фахового журналу «Український вісник рефлексології та експериментальної педагогіки».

Положення про необхідність взаємозв'язку педології й теорії соціального виховання було зафіксовано вже в «Декларації про соціальне виховання дітей» (1920), яка, з одного боку, посилалися на результати наукових досліджень педологів, з іншого – спиралась на новітні дослідження педагогів, які розробляли теорію соціального виховання (Декларація, 1920, с. 9–11). Не буде перебільшення стверджувати, що цей документ не лише повністю підтримував, а й ініціював педологічну спрямованість вітчизняної соціально-педагогічної теорії.

Положення «Декларації про соціальне виховання дітей» стосовно того, що тільки соціальне виховання зможе повною мірою розвинути закладені в дитячій природі сили й здібності, підсилювало інтерес вітчизняних

педагогів до особистості дитини й зумовлювало погляд на соціальне виховання крізь призму педології як особливої науки про дитину та біхевіоризму (науки про поведінку), який сприяв розвитку рефлексології в Україні. Саме з опорою на педологію й рефлексологію, на думку українських учених, можна було створити нову теорію соціального виховання.

Українські дослідники, популяризуючи педологію серед педагогічної громадськості, підкреслювали, що до складу цієї інтегративної дисципліни входить і наука про соціальне виховання дитини, доведення її до ступеня зрілості. Вони пропонували відмовитись від «штучної педагогіки», яка намагалась пристосувати дитину до видуманих нею педагогічних побудов, і впливати не на неї, а на життя, змінювати навколишнє середовище так, щоб воно давало все необхідне для розвитку повноцінної особисті (С. Ананьїн, В. Тарасевич). З позицій рефлексології визначав сутність соціальної педагогіки І. Соколянський, розглядаючи її як науку про організацію суспільно-скерованої поведінки (Соколянський, 1928, с. 8).

Рефлексологічний підхід до створення нової педагогіки відстоював О. Залужний, який вважав, що педологи і педагоги повинні вивчати не лише рефлекси й реакції, а й конкретні акти поведінки з усіма їх спеціальними властивостями. Це дозволить опанувати поведінку, тобто організувати її в певний спосіб, обумовити її певними подразниками, надати їй певної спрямованості, форми, норми, змісту, обсягу (Залужний, 1928, с. 9–10).

У 20-ті роки доволі розповсюдженим був термін «рефлексологічна педагогіка», яка на відміну від «старої, хворої педагогіки» буде знати матеріал, над яким працює, тобто дитину (Ваховський, 2017, с. 244).

Не зовсім коректним буде стверджувати, що тільки рефлексологія впливала на теорію й практику соціального виховання дітей в Україні. Так, у 20-і роки популярними в педагогічному середовищі були, наприклад, ідеї психоаналізу. На сесії науково-педагогічного комітету Головсоцвиху Народного комісаріату освіти України в 1923 році обговорювалась доповідь „Психоаналіз у педагогіці”, в якій психоаналіз розглядався як більш витончений, але й набагато важчий ніж традиційні методи впливу на дитину, оскільки вимагає особливої художньої чутливості, психологічної інтуїції й діалектичного мистецтва психотерапевта (педагога) (Пасіка, 1928, с. 3–8).

Разом з тим українські науковці закликали не ототожнювати педологію і педагогіку. Зокрема В. Петрусь вважав неправильним розглядати педагогіку як механічне поєднання елементів педології, психології, філософії, соціології (Петрусь, 1926, с. 24–25).

Існували й більш радикальні позиції стосовно взаємовідносин педології й педагогіки. Є. Кагаров був упевнений, що педологія повинна виключати будь-який нормативний елемент і як позитивна дисципліна мусить базуватись лише на біологічних і соціологічних даних без привнесення в неї виховних чи дидактичних елементів (Поліщук, 2013, с. 88–89).

Як бачимо, автор висловлював ідею заміни традиційної педагогіки педологією та закликав учителів добирати такі стимули й освітні засоби, які б узгоджувалися з «педологічними даними», тобто вродженими реакціями на різні зовнішні впливи.

Зауважимо, що на початку 20-х років думки про взаємодію педології й педагогіки виглядали переважно як декларації. З цього приводу відомий педолог А. Залкінд підкреслював, що в перші 5–6 років після революції педологія майже не помітила соціальної педагогіки взагалі й зосередила «надто любовну увагу на індивідуальній дитині», дійшовши до найдрібніших особливостей індивідуальності (Залкінд, 1927, с. 2).

Вплив педології на соціально-педагогічну теорію й практику в Україні у 1920-ті роки був визначальним і багатоаспектним. Педологія, як міждисциплінарна наука про дитину, що об’єднувала психологію, фізіологію, соціологію та педагогіку, стала теоретичним фундаментом для реформування всієї системи соціального виховання.

Перш за все, вплив педології на соціальну педагогіку простежувався на теоретичному рівні. Теорія соціального виховання, орієнтуючись на ідею педоцентризму, намагалась

зосередитись на особистості дитини. Саме педологія, яка вивчала дитину комплексно, у нерозривній єдності її біологічних, психологічних та соціальних характеристик, була спроможна допомогти соціальній педагогіці у реалізації завдання з формування «нової людини» в умовах нового суспільно-політичного ладу. При цьому соціально-педагогічна теорія, як підкреслював Я. Мамонтов, застерігала від «педагогічного індивідуалізму», від погляду на дитину «як на порожній келих, що на певний час заповнюється певним змістом» (Мамонтов, 1926, с. 15). Соціальна педагогіка розглядала кожного вихованця як особистість, що цілком самобутньо розвивається, оцінювала особистість в її багатстві та неповторності. Я. Мамонтов звертав увагу на те, що соціальні педагоги сприймали дитину в однаковій мірі як феномен біологічний і соціальний, закликали мислити «людину, як істоту реальну, бо ізольований людський індивід є така сама абстракція, як і фізичний атом» (Мамонтов, 1926, с. 17).

Таку ж думку висловлював відомий педолог О. Залужний, який підкреслював, що нова педагогіка розглядає об'єктом виховання конкретну дитину в конкретному суспільстві й оточенні, тобто дитину як соціальну істоту (Залужний, 1929, с. 46).

Вплив педологічних ідей на визначення місця дитини у процесі соціального виховання найбільш виражено простежувався в позиції І. Соколянського, який стверджував, що педологія – це наука про розвиток механізмів поведінки, про властивості дитячої природи. Здійснюючи соціальне виховання, необхідно враховувати, що матеріал, з яким працює педагог – дитина. Дитина, вважав учений, – це біологічно дане, а середовище, в якому вона живе – соціологічно дане. Соціальне виховання повинно організовувати відношення дитини до середовища, тобто забезпечувати корекцію біологічно даного (Соколянський, 1928, с. 3).

У рефлексологічній концепції В. Петруся соціальне виховання також постає як механізм пристосування індивіда до довкілля (як природного, так і суспільного), що реалізується через видозміну поведінки самої дитини або перебудову зовнішньої організації. Ключовою інституцією для цього він вважав не ізольовану школу, а «школу з відкритими дверима» (Петрусь, 1924, с. 13).

М. Григор'їв, своєю чергою, наполягав на абсолютній детермінованості педагогічного процесу соціальними чинниками, заперечуючи здатність біологічних умов формулювати виховні цілі. Біологічне, на його думку, здатне лише ускладнювати організацію поведінки, однак позбавлене можливості визначати її вектор (Григор'їв, 1929, с. 36–43).

Певні узагальнення з приводу співвідношення біологічних і соціальних чинників у процесі виховання зробив Т. Пасіка у статті «Педологія й соціальне виховання» (1928). Автор стверджував, що різні підходи до розгляду проблеми мінливості людської особистості зумовили існування в педології біогенетичного й соціогенетичного напрямків. Представники біогенетичного підходу вважали людську сутність переважно незмінною, допускаючи лише ті зміни, які закладені біологічно та обмежені природною організацією індивіда. Звідси випливало, що дитина повинна стихійно пережити всі етапи історичного розвитку людства й тільки після цього ввійти в сучасне життя (Пасіка, 1928, с. 4). На противагу цьому, соціогенетичний напрям, який Т. Пасіка вважав основоположним для радянської педології, трактує людину як істоту соціобіологічну, а зміни її сутності пояснює насамперед соціальними чинниками. Відповідно до соціогенетичного закону, соціальне виховання має спиратися на соціальні чинники, що зумовлюють поведінку дітей (Пасіка, 1928, с. 5).

У досліджуваний період вітчизняна педологія суттєво впливала не лише на теорію соціального виховання, а й на соціально-педагогічну практику, що виявилося у створенні системи соціального супроводу дитини. Відомі представники цієї наукової галузі закликали до практичного застосування педологічних знань як педологами, так і практичними працівниками закладів соціального виховання. Учені й організатори освіти розуміли, що педагоги-практики самостійно не зможуть коректно

проводити педологічні дослідження, обробляти й інтерпретувати отримані результати. Тому до їх послуг пропонувалось створити педологічні осередки, кабінети, інститути, де б працювали досвідчені педологи, які повною мірою володіють методами й технікою біологічного, психологічного й психіатричного аналізу і спроможні надати необхідну консультативну допомогу.

Інакше кажучи, мова йшла про створення в Україні особливої педологічної служби як сукупності державних відомств, наукових закладів (інститутів, лабораторій, центрів), дослідно-педологічних станцій, дослідних і опорних навчальних закладів для забезпечення впровадження педологічних знань у практику (Дуднік, 2002). Цю роботу було покладено на Головний комітет соціального виховання (Головсоцвих), який входив до складу Наркомосу України й опікувався дошкільним і шкільним вихованням. У червні 1922 р. при Головному управлінні соціального виховання був створений науково-педагогічний комітет (Наукпедком) для забезпечення тісного зв'язку науки й практики. Відповідно з «Положенням про Науково-педагогічний комітет Головсоцвиху Наркомосу УСРР» при цій структурі створювалася центральна дослідно-педологічна станція в Харкові, а також дослідно-педологічні станції в Києві, Одесі, Катеринославі. 17 листопада 1922 року на засіданні науково-педагогічного комітету Голосоцвиху було розглянуте питання „Про завдання й роботу дослідно-педологічних станцій" і затверджене „Положення про дослідно-педологічну станцію Головсоцвиху" (ЦДАВО України, арк. 19). У прийнятому документі підкреслювалося, що дослідно-педологічна станція повинна проводити консультування педагогічних працівників, вивчати практичний досвід у закладах соціального виховання, проводити обстеження учнів, здійснювати методичну роботу й об'єднувати всі дослідницькі заклади Головсоцвиху (ЦДАВО України, арк. 19).

Зауважимо, що педологічну роботу здійснювали не тільки Центральна, Київська, Одеська й Катеринославська дослідно-педологічні станції, а й схожі заклади, що створювалися при губернських науково-педагогічних кабінетах, інститутах народної освіти. Так, у 1924 р. при Донецькому ІНО була створена професійно-педологічна лабораторія, яка провела масштабне обстеження учнів загальноосвітніх шкіл м. Луганська (Ільїнський, 1929, с. 63).

У структурі педологічної служби України важливе місце посідали дослідні заклади соціального виховання – школи, дитячі садки, дитячі містечка, дитячі будинки. Вони виконували роль експериментальних майданчиків при дослідно-педологічних станціях, де апробувалися форми й методи роботи, згодом рекомендовані для масових закладів соціального виховання різних типів.

Педологічна служба також охоплювала опорні й зразкові школи. Заснування опорних шкіл розпочалося після ухвалення Наркомосом України в 1925 р. відповідного положення, яким передбачалося створення цих закладів із метою методичного забезпечення сільських педагогів. У таких школах здійснювалися систематичні педологічні дослідження. Зокрема, у Лозово-Павлівській опорній семирічній школі Луганського округу протягом 1928–1929 навчального року досліджували рівень обдарованості учнів та її кореляцію з успішністю (Нікітін, 1929, с. 59–64).

Найнижчою ланкою педологічної служби в 1920-ті роки були педологічні осередки при масових школах. Варто зазначити, що на той час у звичайних загальноосвітніх школах, як правило, не існувало окремої ставки педолога, тому педологічну роботу виконували вчителі під керівництвом фахівців дослідно-педологічних станцій або педагогів дослідних закладів. Адміністративно-шкільні органи здебільшого ставилися до педагогічних експериментів прихильно. Водночас окремі науковці дослідницьких і дослідних установ ставилися до масового вчителя скептично й байдуже реагували на його потреби (Краснопольський, Пальчинський, 1927, с. 194). Основними напрямами педологічної роботи в школі були: комплектування шкільних груп, попередження неуспішності та подолання другорічництва, встановлення й контроль режиму дня, виховна

робота з важкими та розумово відсталими дітьми, професійне консультування випускників (Ровна, 1930, с. 165).

Зміна соціально-економічних умов і політичного курсу, а також ухвалення на початку 1930-х років партійних постанов про школу, які посилили політизацію освіти та педагогічної науки, ліквідували методологічне розмаїття і відносну свободу наукових досліджень. Це спричинило спочатку критику, а згодом і повну заборону педології. Постанова ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекручення в системі наркомосів» (1936) проголосила педологію «шкідливою наукою» й наказала ліквідувати «обслідувательські» кабінети та подібні установи. Унаслідок цього було втрачено чимало теоретичних напрацювань, що суттєво позначилося на теорії й практиці соціального виховання.

У другій половині 1930-х років відбувся поступовий перехід від соціального виховання до виховання комуністичного. Це зумовлювалося ідеологізацією та політизацією освіти, а також тим, що завдання соціального захисту дітей втратили свою пріоритетність. Значною мірою цьому сприяло знищення педології як науки про дитину й чинники її розвитку, що призвело до втрати інтересу соціальної педагогіки до конкретної дитини та її соціального оточення. Соціальне виховання, яке за своєю сутністю стояло поза інтересами окремих класів і політичних партій, було замінене вихованням класовим і партійним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вплив педології на становлення й розвиток соціальної педагогіки в Україні в 20-ті роки ХХ століття був надзвичайно суперечливим. З одного боку, ця наукова дисципліна стала теоретичним підґрунтям для соціальної педагогіки, привнесла в соціальне виховання гуманістичну ідею вивчення дитини як складної цілісності. Теорія соціального виховання, спираючись на педологічні дослідження, зосереджувалась на особистості дитини, намагалась розглядати її у єдності біологічних, психологічних та соціальних характеристик. Обґрунтовувалась необхідність індивідуального підходу до кожної дитини, який мав спиратись на точні наукові дані, а не на інтуїцію педагога. З іншого боку, в умовах встановлення радянського тоталітаризму, педологія підпорядковувалась завданням формування «нової людини», тобто перетворилася на інструмент соціальної інженерії та ідеологічного й політичного тиску. У досліджуваний період педологія намагалась активно впливати не лише на теорію, а й на практику роботи освітніх закладів. В країні створювалась педологічна служба, до складу якої входили державні установи, наукові заклади, дослідно-педологічні станції, дослідні й опорні освітні заклади, педологічні осередки масових шкіл, на які покладалось завдання впровадження педологічних знань у практику. Комплексне обстеження вихованців та їх соціальне сортування на основі антропометричних вимірювань, тестів на інтелект, аналізу соціальних умов життя мали сумнівну валідність і були упередженими щодо дітей з «неправильним» соціальним походженням. На початку 30-х років ХХ століття в умовах радикальної реорганізації системи освіти, ідеологізації й політизації освітньої діяльності розпочався наступ на педологію, що призвело до її знищення. Як наслідок, соціальне виховання, місія якого полягала в соціальному захисті дитинства, перетворюється в комуністичне виховання, що орієнтувалось виключно на замовлення партії й держави, ігноруючи інтереси й потреби конкретної дитини.

Предметом подальших наукових досліджень можуть стати питання, пов’язані з персональним внеском відомих українських педологів 20-х років ХХ століття у розробку теоретичних та практичних аспектів соціального виховання дітей.

Література

1. Ваховський Л. Ц. Методологічні трансформації у вітчизняній педагогічній науці (20-ті роки ХХ ст.). *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika*. 2017. T. XXVI. C. 237–251. DOI: https://doi.org/10.16926/p.2017.26.17

2. Ваховський Л. Ц. Концепція соціального виховання В. Зеньковського. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 2. С. 5–11. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-2-5-11

3. Гендрихівська А. Більше ніж школа. *Радянська освіта*. 1925. № 2. С. 21–25.
4. Григор'їв М. До питання про предмет і методологію педагогіки. *Шлях освіти*. 1929. № 10. С. 36–43.
5. Декларація Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей. *Вісник Народнього комісаріату освіти УСРР*. 1920. № 1. С. 9–11.
6. Дуднік Л. М. Педологічна служба в школах України (20-ті – перша половина 30-х років XX століття) : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2002. 20 с.
7. Дурдуківський В. Проект програми для досвідної роботи у справі вивчення ланкової системи. *Радянська освіта*. 1927. № 1. С. 36–42.
8. Духно П. І. Школа на селі та її громадська роля. Харків : Держвидав України, 1926. 60 с.
9. Залкінд А. Б. Загальні питання педології в СРСР. *Шлях освіти*. 1927. № 6/7. С. 1–9.
10. Залужний О. Найхарактерніші риси радянської педагогіки. *Шлях освіти.* 1929. № 10. С. 43–48.
11. Залужний О. Про уточнення деяких основних понять при вивченні поведінки дитини. *Український вісник рефлексології і експериментальної педагогіки*. 1928. № 2. С. 5–14.
12. Ільїнський П. Н. Досвід психотехнічного обслідування луганського школяра. *Радянська школа*. 1929. № 4–5. С. 63–73.
13. Краснопольський Є. М., Пальчинський В. О. Питання організації педологічної роботи в масових дитячих установах. *Шлях освіти*. 1927. № 1. С. 192–201.
14. Мамонтов Я. Індивідуалізм та колективізм у сучасній педагогіці. *Радянська освіта*. 1926. № 6. С. 14–19.
15. Нікітін М. Педологічна робота Лозово-Павлівської опорної семирічки в 1928–1929 навчальному році. *Радянська школа.* 1929. № 6–7. С. 59–64.
16. Пасіка Т. Педологія і соціальне виховання. *Радянська школа*. 1928. № 1–2. С. 3–8.
17. Петрусь В. Виховання й рефлексологія. *Радянська освіта*. 1924. № 5/6. С. 10–17.
18. Петрусь В. Теоретична педагогіка. Київ, 1926. 126 с.
19. Поліщук С. В. Вплив зарубіжної реформаторської педагогіки на розвиток вітчизняної педагогічної думки в 20-х роках XX ст. : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2013. 181 с.
20. Ровна М. З. Педологічний осередок в школі: його організація та робота. *Шлях освіти*. 1930. № 11–12. С. 165–170.
21. Соколянський І. Педагогіка школи та родини в системі соціального виховання. *Радянська освіта*. 1928. № 10. С. 3–14.
22. Соколянський І. Ув'язка соцвиху з дитячим рухом. *Радянська освіта*. 1925. № 2. С. 16–23.
23. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1668. Арк. 19.

References

1. Vakhovskyi, L. Ts. (2017). Metodolohichni transformatsii u vitchyznianii pedahohichnii nautsi (20-ti roky XX st.) [Methodological Transformations in Domestic Pedagogical Science (1920s)]. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika – Scientific Works of the Jan Dlugosz Academy in Czestochowa. Pedagogy, (XXVI),* 237–251. DOI: https://doi.org/10.16926/p.2017.26.17 [in Ukrainian].
2. Vakhovskyi, L. Ts. (2024). Kontseptsiia sotsialnoho vykhovannia V. Zenkovskoho [The Concept of Social Education by V. Zenkovsky]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social Pedagogy: Theory and Practice, (2),* 5–11. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-2-5-11 [in Ukrainian].
3. Hendrykhivska, A. (1925). Bilshe nizh shkola [More Than a School]. *Radianska osvita – Soviet education, (2),* 21–25 [in Ukrainian].
4. Hryhoriv, M. (1929). Do pytannia pro predmet i metodolohiiu pedahohiky [On the Question of the Subject and Methodology of Pedagogy]. *Shliakh osvity – The Path of Education, (10),* 36–43 [in Ukrainian].
5. Deklaratsiia Narkomosvity U.S.R.R. pro sotsiialne vykhovannia ditei [Declaration of the People's Education Council of the U.S.S.R.R. about social education of children]. (1920). *Visnyk Narodnoho komisariatu osvity U.S.R.R. – Bulletin of the People's Commissariat of Education of the U.S.S.R.R, (1),* 9–11 [in Ukrainian].
6. Dudnik, L. M. (2002). Pedolohichna sluzhba v shkolakh Ukrainy (20-ti – persha polovyna 30-kh rokiv XX stolittia) [Pedological Service in Schools of Ukraine (1920s – First Half of the 1930s)]. *Extended abstract of Candidate's thesis.* Luhansk [in Ukrainian].
7. Durdukivskyi, V. (1927). Proekt prohramy dlia dosvidnoi roboty u spravi vyvchennia lankovoi systemy [Draft program for experimental work in the study of the hierarchical system]. *Radianska osvita – Soviet education, (1),* 36–42 [in Ukrainian].
8. Dukhno, P. I. (1926). Shkola na seli ta yii hromadska rolia [The village school and its social role]. Kharkiv: Derzhvydav Ukrainy [in Ukrainian].

9. Zalkind, A. B. (1927). Zahalni pytannia pedolohii v SRSR [General issues of pedology in the USSR]. *Shliakh osvity – The Path of Education, (6/7),* 1–9 [in Ukrainian].

10. Zaluzhnyi, O. (1929). Naikharakternishi rysy radianskoi pedahohiky [The most characteristic features of Soviet pedagogy]. *Shliakh osvity – The Path of Education, (10),* 43–48 [in Ukrainian].

11. Zaluzhnyi, O. (1928). Pro utochnennia deiakykh osnovnykh poniat pry vyvchenni povedinky dytyny [On the clarification of some basic concepts in the study of child behavior]. *Ukrainskyi visnyk refleksolohii i eksperymentalnoi pedahohiky – Ukrainian Bulletin of Reflexology and Experimental Pedagogy, (2),* 5–14 [in Ukrainian].

12. Ilinskyi, P. N. (1929). Dosvid psykhotekhnichnoho obsliduvannia luhanskoho shkoliara [Experience of psychotechnical examination of a Luhansk schoolchild]. *Radianska shkola – Soviet school, (4–5),* 63–73 [in Ukrainian].

13. Krasnopolskyi, Ye. M., & Palchynskyi, V. O. (1927). Pytannia orhanizatsii pedolohichnoi roboty v masovykh dytiachykh ustanovakh [Issues of organizing pedological work in mass children's institutions]. *Shliakh osvity – The Path of Education, (1),* 192–201 [in Ukrainian].

14. Mamontov, Ya. (1926). Indyvidualizm ta kolektyvizm u suchasnii pedahohitsi [Individualism and collectivism in modern pedagogy]. *Radianska osvita – Soviet education, (6),* 14–19 [in Ukrainian].

15. Nikitin, M. (1929). Pedolohichna robota Lozovo-Pavlivskoi opornoi semyrichky v 1928–1929 navchalnomu rotsi [Pedological work of the Lozovo-Pavlivka resistance seven-year school in the 1928–1929 academic year]. *Radianska shkola – Soviet school, (6–7),* 59–64 [in Ukrainian].

16. Pasika, T. (1928). Pedolohiia i sotsialne vykhovannia [Pedology and social education]. *Radianska shkola – Soviet school, (1–2),* 3–8 [in Ukrainian].

17. Petrus, V. (1924). Vykhovannia y refleksolohiia [Education and reflexology]. *Radianska osvita – Soviet education, (5/6),* 10–17 [in Ukrainian].

18. Petrus, V. (1926). Teoretychna pedahohika [Theoretical pedagogy]. Kyiv [in Ukrainian].

19. Polishchuk, S. V. (2013). Vplyv zarubizhnoi reformatorskoi pedahohiky na rozvytok vitchyznianoi pedahohichnoi dumky v 20-kh rokakh XX st. [The influence of foreign reformist pedagogy on the development of domestic pedagogical thought in the 1920s]. *Candidate's thesis.* Luhansk [in Ukrainian].

20. Rovna, M. Z. (1930). Pedolohichnyi oseredok v shkoli: yoho orhanizatsiia ta robota [Pedological center at school: its organization and work]. *Shliakh osvity – The Path of Education, (11–12),* 165–170 [in Ukrainian].

21. Sokolianskyi, I. (1928). Pedahohika shkoly ta rodyny v systemi sotsialnoho vykhovannia [Pedagogy of school and family in the system of social education]. *Radianska osvita – Soviet education, (10),* 3–14 [in Ukrainian].

22. Sokolianskyi, I. (1925). Uviazka sotsvykhu z dytiachym rukhom [Linking social education with the children's movement]. *Radianska osvita – Soviet education, (2),* 16–23 [in Ukrainian].

23. TsDAVO Ukrainy [Central State Archive of Higher Bodies of Ukraine]. F. 166. Op. 2. Spr. 1668. Ark. 19 [in Ukrainian].

Ваховський Л. Ц. Вплив педології на розвиток вітчизняної соціальної педагогіки (20-ті роки XX ст.)

У статті розглядаються основні напрями та наслідки впливу педології на вітчизняну соціальну педагогіку в 20-ті роки XX століття, який мав суперечливий характер. Показано, що педологія як міждисциплінарна наука про дитину, яка об'єднувала фізіологічні, психологічні, соціологічні, педагогічні знання, та рефлексологія, що отримала у досліджуваний період широке розповсюдження в Україні, стали науковим підґрунтям для теорії соціального виховання. Соціальна педагогіка, спираючись на педологічні ідеї, тяжіла до педоцентризму й намагалась поставити в центр виховного процесу особистість дитини, розглядала її як цілісність, обґрунтовувала необхідність індивідуального підходу. Однак в умовах радянського тоталітаризму, педологія вимушена була зосередитись формуванні «нової людини» і поступово стала інструментом соціальної інженерії, ідеологічного та політичного тиску.

Підкреслено, що вітчизняна педологія впливала не лише на теорію соціального виховання, а й на соціально-педагогічну практику. З метою практичного застосування педологічних знань, проведення наукових досліджень, надання консультативної допомоги педагогам освітніх закладів було створено педологічну службу, яка охоплювала державні установи, наукові заклади, дослідно-педологічні станції, дослідні і опорні заклади освіти, педологічні осередки масових шкіл. На початку 30-х років XX століття розпочались критика педології й політичне переслідування педологів, що призвело до знищення цієї наукової галузі. Це негативно позначилось на теорії й практиці соціального виховання, яке втратило свою пріоритетність і поступово перетворилось у виховання комуністичне.

Ключові слова: педологія, рефлексологія, соціальна педагогіка, соціальне виховання.

Vakhovskyi L. Ts. The influence of pedology on the development of domestic social pedagogy (1920s)

The article examines the main directions and consequences of the influence of pedology on domestic social pedagogy in the 1920s, which was of a contradictory nature. It is shown that pedology as an interdisciplinary science of the child, which combined physiological, psychological, sociological, and pedagogical knowledge, and reflexology, which became widespread in Ukraine during the studied period, served as the scientific foundation for the theory of social education. Social pedagogy, drawing on pedological ideas, gravitated toward pedocentrism and sought to place the child's personality at the centre of the educational process, viewed the child as a holistic entity, and substantiated the necessity of an individual approach. However, under the conditions of Soviet totalitarianism, pedology was forced to focus on the formation of the «new man» and gradually became an instrument of social engineering, ideological and political pressure.

It is emphasised that domestic pedology influenced not only the theory of social education but also socio-pedagogical practice. For the practical application of pedological knowledge, the conduct of scientific research, and the provision of advisory assistance to educators in educational institutions, a pedological service was established, which encompassed state institutions, scientific establishments, research-pedological stations, experimental and model educational institutions, and pedological centres in mass schools. In the early 1930s, criticism of pedology and political persecution of pedologists began, which led to the destruction of this scientific field. This had a negative impact on the theory and practice of social education, which lost its priority and gradually transformed into communist education.

Key words: pedology, reflexology, social pedagogy, social education.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 12.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.10.2026